

Tálas Péter

A terrorizmusról hét évvel 9/11 után

A BBC World Service 2008. szeptember elején nyilvánosságra hozott, 23 országra és 23 ezer emberre kiterjedő közvélemény-kutatása szerint (US 'War on Terror' Has Not Weakened al Qaeda, Says Global Poll) a megkérdezettek többsége úgy véli, hogy a 2001. szeptember 11. óta eltelt hét év alatt megerősödött az al-Káida, s a George W. Bush által meghirdetett terrorellenes háborúban csupán patthelyzetet sikerült kialakítani az Egyesült Államok és a terrorszervezet között. A kép azonban ennél árnyaltabb, és ahhoz, hogy feloldhassuk a „patthelyzetet”, alighanem még tovább kell árnyalnunk. Ez utóbbit kívánja elősegíteni elemzésünk, amelyben a terrorizmus fogalma, a terrorfenyegetettség mértéke, illetve a terrorista csoportok megítélése kapcsán érzékelhető változásokat vesszük számba.

Fogalmi problémák

A 2001. szeptember 11. óta eltelt hét év során a nemzetközi közösség nem igazán jutott előbbre a terrorizmusfogalom konszenzusos definiálásában. A terrorizmusnak továbbra sincs nemzetközileg elfogadott jogi definíciója. Bár a modern nemzetközi terrorizmus négy évtizede alatt a kérdéssel foglalkozó szakirodalom több mint száz definíciót fogalmazott meg, illetve tett közzé a terrorizmusra vonatkozóan, egyik körül sem alakult ki széles körű nemzetközi egyetértés. A konszenzusos definíció hiányában a terrorizmus meghatározására jelenleg két módszert alkalmaznak a nemzetközi közösség szereplői. Egyrészt azt igyekeznek meghatározni, hogy *mi nem jellemzi a terrorizmust*: így az idegen megszállás ellen vívott nemzeti felszabadító és függetlenségi harcot a nemzetközi jog nem tekinti terrorista cselekménynek. Azt is hangsúlyozzák, hogy a terrorizmus nem köthető egyetlen valláshoz, nemzetiség-

hez vagy kultúrához sem, és ilyen állítás nem igazolható azzal sem, hogy ezek nevében követnek el ilyen cselekményeket. Ezzel igyekeznek megakadályozni – így kizárni a terrorista cselekmények köréből – a demokrácia és a jogállamiság, valamint a humanitárius törvények megteremtése vagy újjászervezése érdekében tett lépések kriminalizálását. Másrészt a terrorcselekmények azon jellemzői alapján igyekeznek körülírni a fogalmat, melyeket a nemzetközi közösség rendszeresen elítél: így a válogatás nélküli erőszakos támadásokat, főként azokat, amelyek véltlen polgári áldozatokkal járnak, vagy a szubnacionális csoportok, illetve a titkos ügynökök által végrehajtott válogatás nélküli erőszak bármely formáját.

Ilyen értelemben viszonylagos konszenzus alakult ki abban a kérdésben is, hogy mit tekinthetünk – illetve büntetőjogilag általában mit tekintenek az egyes országok büntető törvénykönyvei – *terrorista módszerrel elkövetett cselekményeknek* (gyil-

kosság, túszejtés, repülőgép-eltérítések, autóba rejtett pokolgépek, öngyilkos bombabombantások, merényletek és tömeggyilkosságok stb.), illetve *terrorista tevékenységnek* (terrorista csoporthoz való tartozás tagként vagy vezetőként, terrorista cselekmények és szervezetek pénzügyi és egyéb támogatása, a közvélemény megfélemlítése vagy fenyegetése, létfonosságú köz- vagy magánszolgáltatások és rendszerek megromlása stb.). Vagyis többnyire olyan cselekményeket jelölnek meg terrorista cselekményként, amelyek egyébként is bűncselekményeknek minősülnek. Látnunk kell azonban, hogy a büntetőjogi megközelítés igen szélesen vonja meg a terrorizmus értelmezési kereteit, hiszen ennek alapján az elmeháborodottak iskolai lövöldözései éppúgy terrorcselekménynek tekinthetők, mint az ikertornyok elleni támadások.

Mindezzel csupán azt kívánjuk jelezni, hogy alighanem akkor járunk el helyesen, ha a terrorizmust megtartjuk a politikai erőszak keretei között, vagyis elkülönítjük a köztörvényes bűncselekményektől, s így próbáljuk meg definiálni. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy amennyiben polgári személyek, megélhetési javaik, életmódjuk és kormányuk a terror célpontjává válik – vagyis az erőszak szélsőséges formájával fenyegetik őket, vagy velük szemben az erőszak szélsőséges formáit alkalmazzák valamilyen politikai cél elérése érdekében –, akkor azokat, akik elkövetik ezeket a cselekményeket, terroristáknak, tevékenységüket pedig, amit folytatnak, terrorizmusnak tekinthetjük. Fontos azonban kiemelni, hogy míg a terrorizmus eszközeivel élő személyek céljai lehetnek legitimek, a terrorizmus maga sohasem legitim. Ebből következően – bármilyen paradox – ugyanaz a személy lehet egyszerre terrorista és szabadságharcos is, attól füg-

gően, hogy milyen célpontok ellen, milyen módon lép fel.

Annak, hogy a terrorizmusnak továbbra sincs széles konszenzussal elfogadott nemzetközi jogi definíciója, két szempontból van jelentősége. Egyrészt továbbra is lehetővé teszi, hogy a politikusok és médiumok csupán általában beszéljenek a terrorizmusról, jelentősen megnehezítve a terrorizmus kérdéskörének differenciáltabb politikai megközelítését. Másrészt lehetővé teszi azt is, hogy a politika olyan kérdéseket is a terrorizmus elleni küzdelemhez kapcsoljon, melyek nem vagy nem egyértelműen kapcsolhatók a problémakörhöz, s ezzel lényegében saját maga számára nehezítse meg egy-egy konfliktus kezelését. Közben például aligha vitatható, hogy 2001 novemberében az államilag támogatott terrorizmus (vagyis az al-Káidát támogató afganisztáni tálib hatalom) ellen indult el az afganisztáni háború, az már korántsem biztos, hogy a 2008-ban Afganisztánban folyó harcokat is jogosan nevezi a politika terrorizmus elleni küzdelemnek. Már csak azért sem, mert a Karzai-kormány elleni fegyveres harc résztvevői között igen különböző motivációjú csoportokat találhatunk: iszlám nacionalistákat, hatalomra törő hadurakat, az ópiummástermelés elleni fellépés következtében egzisztenciájukat veszítőket, megélhetési lázadókat, s az al-Káidával ideológiai vagy operatív kapcsolatokat ápoló arab és más külföldi fanatikusokat.

Hasonló a helyzet Irakban is, ahol a robbantásos és egyéb merényletek – legalábbis a terrorizmus-adatbázisok szerint – csupán 2003 júniusában vették kezdetüket (vagyis a terrorizmus megjelenését a Szaddám-rezsim bukása idézte elő), s ahol a fegyveres harcokkal kapcsolatban a szakértők egy része már régóta, az ame-

rikai média pedig 2006 óta egyértelműen egy síita–szunnita polgárháborúról beszél, s nem terrorizmusról, miként azt George W. Bush adminisztrációja teszi. Mindezzel nem azt akarjuk sugallni, hogy Afganisztánban vagy Irakban nem történnek terrorcselekmények (sőt, éppen ellenkezőleg), vagy hogy az ENSZ BT felhatalmazásával jelenlévő nemzetközi erők elleni támadások ne lennének jogsértők, csupán arra kívánjuk felhívni a figyelmet, hogy még a politikai erőszak kategóriájában sem minden jogsértő fegyveres akció terrorcselekmény.

A terrorizmus-definíció hiánya sem nemzeti, sem pedig nemzetközi szinten nem korlátozza a terrorizmus elleni fellépést. Sőt, azt mondhatjuk, hogy e tekintetben jóval nagyobb a nemzetközi konszenzus, mint a terrorizmus fogalmának meghatározása terén. Igaz ugyanakkor, hogy a fellépés definiálása kapcsán is érvényesülnek bizonyos megközelítési eltérések. Míg például az egyesült államokbeli elemzők inkább a „harc” és „háború” fogalmát használják a terrorizmus elleni fellépés kapcsán, addig az európai megközelítés – nagyobb hangsúlyt adva a nem katonai eszközöknek – szívesebben beszél „küzdelemről”. Látnunk kell azt is, hogy ha „háborúként” definiáljuk is a terrorizmussal szembeni fellépést, azt akkor sem tekinthetjük hagyományos értelemben vett háborúnak, sokkal inkább egy olyan több fronton és több eszközzel folyó küzdelemről van szó, melynek során minden korábinál jobban felértékelődnek a nem katonai eszközök.

E szemléleti és megközelítésbeli viták ellenére a terrorizmus elleni fellépés fogalmi keretei kapcsán viszonylagos konszenzus uralkodik a nemzetközi közösségen belül. Ennek értelmében a terrorizmus elleni fellépés legátfogóbb fogalma a terrorizmus

elleni harc (*combating terrorism*), amely három komponensből áll:

- a védekező – az emberek, a közélet, az épületek, az infrastruktúra sebezhetőségének csökkentésére irányuló – terrorizmus-elhárító tevékenységből (*antiterrorism*);
- az offenzív, a terrortámadásoknak a terroristák azonosítása, feltartóztatása és felszámolása útján történő megelőzésére irányuló terrorizmus-felszámoló tevékenységből (*counter-terrorism*);
- a terrortámadást követően kialakult helyzet (katasztrófa-, sürgőshelyzet) megoldását és stabilizálását célzó következménykezelő tevékenységből (*consequence management*).

A terrorfenyegetettségéről

Bár a terrorizmussal kapcsolatos fogalmi bizonytalanságok miatt szinte lehetetlen pontosan meghatározni, hogy hány terrorcselekményt követtek el 2001. szeptember 11. óta, a terrorizmussal foglalkozó kutatóintézetek és adatbázis-kezelők egyetértenek abban, hogy az elmúlt hét év során világviszonylatban romlott a helyzet mind az elkövetett terrorcselekmények, mind pedig a merényleteknek áldozatul esők számát tekintve. Ha azonban térségekre lebontva is megvizsgáljuk az adatokat, akkor kiderül, hogy a terrorfenyegetettség csupán a világ bizonyos térségeiben nőtt, néhol kétségtelenül drasztikusan (például a Közel-Keleten, Dél-Ázsiában és a posztszovjet térségben), máshol viszont jelentősen csökkent (így az Egyesült Államokban, sőt az áldozatok számát tekintve Nyugat-Európában is). Ha pedig az egyes országokat vesszük sorra, akkor azt látjuk, hogy a legtöbb merényletet Irakban, az Izrael által megszállt területeken, Kasmírban, Kolumbiában, Észak-Írországon,

Spanyolországban, Thaiföldön, Afganisztánban, Oroszországban, Franciaországban és Pakisztánban követték el. A legtöbbben pedig Irakban, Oroszországban, Kasmírban, Kolumbiában, Pakisztánban, Izraelben, Indiában, Afganisztánban és az Izrael által megszállt területeken estek áldozatul terrorcselekményeknek.

A terrorcselekmények és az áldozatok száma azonban nem mindig jelzi egy-egy ország terrorfenyegetettségének igazi mértékét, mert bár szeptember 11. nagyon sok áldozatot követelt, azóta azonban az Egyesült Államokban csupán néhány ember halt meg terrortámadásnak tekintett esemény következtében, a cselekmények száma pedig korábban sem volt jelentős. Emellett vannak országok és térségek, ahol a merényletek magas száma ellenére is kevés ember hal meg (például Franciaország és Spanyolország), s vannak olyan országok, ahol kevés ugyan a terrorcselekmény, de nagyon nagy az áldozatok száma (például Angola, Uganda, Szudán). Vagyis a terrorcselekményeket nagyon sok szempontból kell elemeznünk ahhoz, hogy képet kapjunk egy-egy ország tényleges terrorfenyegetettségéről.

A fenyegetettség komoly mértékben függ attól is, milyen típusú terrorizmussal állunk szemben. A világ terrorcsoportjainak túlnyomó többsége napjainkban is a „lokális terrorizmus” kategóriájába tartozik, vagyis csupán nemzeti vagy szubregionális szinten tevékenykedik, nem fenyegetve más országokat. Bár a fennmaradók egy részének hatóköre regionális, esetleg régiókon is átfelölő, de az esetek túlnyomó többségében itt is viszonylag pontosan behatárolható az a terület, amelyet fenyegetnek (ilyenek például a kurd, illetve a palesztin militáns csoportok). S végül számolnunk kell az ún. globális ter-

rorizmussal, amelyet 2001 szeptemberében ismert meg a nagyközönség, ám az ilyen csoportok és szervezetek száma rendkívül csekély az előbbi kategóriákhoz képest.

Ez a felosztás persze tovább finomítható. Az Europol (az Európai Rendőrségi Hivatal) például – az EU-tagországok beszámolóí alapján – 2008-ban immár másodszor adott ki jelentést a terrorizmus Európai Unión belüli helyzetéről és trendjéről (*EU Terrorism Situation and Trend Report – TE-SAT*). A jelentés készítői az európai terroristákat politikai irányultságuk és motivációjuk szerint az alábbi csoportokba sorolják: iszlámista terroristák, szeparatista terroristák, baloldali anarchista terroristák, jobboldali terroristák, illetve úgynevezett *single issue* terroristák – utóbbiakhoz sorolva például a szélsőséges környezetvédőket. A sikertelen, a leleplezett és a sikeres terrorcselekményeket számba vevő két TE-SAT jelentés meglepő eredményeket mutat. Ezek szerint ugyanis az EU területén 2006-ban és 2007-ben regisztrált 1055 terrorcselekmény közül 956 írható az elsősorban korzikai és baszk szeparatisták, 51 a baloldali anarchisták, öt az iszlám terroristák, kettő a jobboldaliak, egy pedig a szélsőséges környezetvédők számlájára, a fennmaradó 40 cselekmény kapcsán pedig nem volt megállapítható az elkövetők motivációja. Ráadásul az EU-ban regisztrált összes terrorcselekmény közül 985-öt Franciaországban (561), illetve Spanyolországban (424) követték el vagy terveztek elkövetni, a fennmaradó 70 cselekményt pedig az EU további kilenc tagállamában – Németországban (33), Olaszországban (20), Nagy-Britanniában (7), Portugáliában (3), Ausztriában (2), Görögországban (2), Dániában (1), Írországon (1) és Lengyelországban (1) – jegyezték fel.

A TE-SAT adatai mindenekelőtt azért fontosak, mert a 2004. március 11-i madridi és a 2005. július 7-i londoni robbantások 252 áldozata azok álláspontját látszott megerősíteni, akik szerint napjainkban az új, al-Káida típusú, szélsőséges iszlámista terrorizmus veszélyezteti leginkább kontinensünket. Az Europol jelentései alapján azonban úgy tűnik, hogy még ez az Európában valóban kirívóan magas áldozatszám sem ad kellő alapot arra, hogy például a muszlim közösségek radikalizálódásának perspektíváját végzettszerűen az új típusú terrorista cselekmények gomba módra való szaporodásában láttassuk, vagy hogy közvetlen összefüggést sugalljunk a radikalizálódás és az al-Káida típusú terrorizmus között.

Nyilvánvalóan nem túl népszerű dolog ilyet állítani a Lockerbie óta legpusztítóbb európai terrortámadás (Madrid), illetve az 56 halálos áldozatot követő londoni robbantások után, mégis meg kell jegyezni azt is, hogy a 2001. szeptember 11. utáni szakértői várakozásokhoz, illetve az al-Káida vezetőinek rendszeres fenyegetéseihez képest a szélsőséges iszlámista terroristák által elkövetett vagy elkövetni szándékozott alig tucatnyi európai mérénylet a terroristák szempontjából csekély sikernek számít. Ez utóbbihoz természetesen hozzájárult az európai terrorizmusellenes szervezetek és intézmények tevékenysége is, melyek az említett két évben az Europol adatai szerint 1750 személyt tartóztattak le terrorista vagy terrorizmust támogató tevékenység gyanújával – közöttük 774 szeparatistaként, 458 szélsőséges iszlámistaként, 100 baloldali anarchistaként, 59 jobboldali szélsőségesként számon tartott gyanúsítottat. (A Nagy-Britanniában letartóztatott 359 személy politikai hovatartozásáról nincsenek részletes adatai az Europolnak.)

Vagyis amikor meg kívánjuk ítélni a szélsőséges iszlámista csoportok jelentette fenyegetettséget, figyelembe kell vennünk azt is, hogy a terrorizmussal, illetve a terrorizmus támogatásával gyanúsított letartóztatottak között – regisztrált terrorcselekményeikhez képest – jóval nagyobb az aránya a szélsőséges iszlámistákhoz kapcsolható személyeknek, még akkor is, ha eltekintünk a Nagy-Britanniában letartóztatottaktól, melyekkel nyilvánvalóan növekedne az ilyen motivációjú letartóztatott gyanúsítottak száma.

Terrorizmuspercepció és politikai marketing

Látnunk kell azonban azt is, hogy a terrorfenyegetettség – miként a legtöbb biztonságpolitikai probléma – nagymértékben percepcionális kérdés. Megítélése attól függ, miként tekintünk a terrorizmusra (elfogadjuk-e például, hogy a terrorizmus csak visszaszorítható, de nem számolható fel). Milyen tapasztalatokkal és ismeretekkel rendelkezünk a terrorizmusról (olyan országban élünk-e, ahol gyakoriak a terrorcselekmények, illetve ahol a politika és média gyakran foglalkozik a kérdéssel, vagy olyanban, ahol ezzel éppen ellentétes a helyzet)? Milyen a viszonya a társadalomnak, amelyben élünk, a politikai erőszak egyéb formáihoz (a hagyományos háborúhoz, a polgárháborúhoz, az államcsínyhez, a forradalomhoz, a gerillaháborúhoz, a zendüléshez – hogy a politikai erőszaknak csak a terrorizmustól nyilvánvalóan elkülöníthető eseteit említsük)? S persze legfőképpen attól, azonosítani tudunk-e olyan terrorszervezetet, melynek potenciális célpontjává válhatunk. (Emlékeztet, hogy Ajman Zavahiri, az al-Káida második számú embere 2004

októberében az al-Dzsazíra tévécsatornán keresztül intézett fenyegetést Washington és szövetségesei címére, név szerint említve Magyarországot és Dél-Koreát).

Az azonosítás azonban korántsem egyszerű. Mindenekelőtt azért nem, mert az ilyen jellegű fenyegetések az új típusú nemzetközi terrorizmus ún. virtuális harcának szerves részét képezik. A terroristák egyrészt a nyugati társadalmak félelemérzetét kívánják felkelteni, növelni és fenntartani ezekkel a médián keresztül eljuttatott üzenetekkel (éppúgy, mint az Irakban elrögzített külföldieknek az internetre feltett videóüzeneteivel és kivégzésével), másrészt valószínűleg a terrorizmusellenes tevékenységgel foglalkozó intézményeket akarják megterhelni, illetve „elaltatni” azzal, hogy a legtöbbször csupán „vaklármát” keltenek. Az ugyanis egyértelműen kimondható, hogy az Európához intézett fenyegetéseket az esetek túlnyomó többségében nem követte és nem követi tényleges terrorakció. Számos elemző szerint éppen ezért ezekre a fenyegetésekre sokkal inkább úgy kell tekintenünk, mint az al-Káida egyfajta terrorizmusmarketingjére. E marketinghez egyébként – amelynek eredményeként mára e fogalom a terrorizmus piacán éppoly ismert, mint a hamburgerpíacon a McDonalds – a nemzetközi média és politikusok is erősen hozzájárulnak. Mindenekelőtt azzal, hogy első megközelítésben szinte minden nagyobb terrorcselekmény mögött az al-Káidát keresik, illetve láttatják, s persze azzal is, hogy a szó használatakor nemigen veszik tudomásul – így nem is jelzik – a fogalom kapcsán időközben bekövetkezett tartalmi differenciálódást.

Ma ugyanis a terrorizmussal foglalkozó irodalom legalább három értelemben beszél az al-Káidáról. Egyrészt továbbra is

ezzel a névvel illeti az 1980-as évek elején Oszama bin Laden által megalakított terrorszervezetet, amely a tálib rendszer elleni 2001-es fegyveres fellépést követően jelentősen meggyengült, s amelynek megmaradt és újjászerveződő sejtjei és csoportjai tevékenységüket az elmúlt években elsősorban Afganisztánra és Irakra, napjainkban pedig Afganisztánra és Nyugat-Pakisztánra összpontosítják. Egy ideje ugyancsak al-Káidaként emlegetik azt a szélsőséges és militáns, franchise-szerű terrorista hálózatot, amely napjainkban elsősorban Észak-Afrikában (Algéria, Egyiptom), illetve az arab világ egyes országaiban (Szaúd-Arábia, Jordánia, Jemen) aktív. A hálózatnak a különböző muzulmán közösségekben megtalálható sejtjeit és csoportjait sok esetben csupán a közös ellenség, a közös nyugatellenes ideológia és az azonos elkövetési módszer (összehangolt, egy időben több helyen elkövetett robbantás) köti össze az Oszama bin Laden-féle al-Káidával, de nem tartanak fenn vele feltétlenül szervezeti vagy személyes kapcsolatot. Végül – miként már jeleztük – az al-Káida napjainkra olyan presztízs-növelő „reklámszlogenné” vált, amelyre mindazon szélsőséges csoportok szívesen hivatkoznak, melyek vagy politikai népszerűséget és támogatást kívánnak szerezni a terrorizmusra fogékony muzulmán társadalmi rétegekben, vagy egyszerűen csak médianyilvánosságra, s ezáltal saját jelentőségük virtuális növelésére vágyanak. Vagyis – mint az a *Der Spiegel* című folyóirat által szeptember 11-e hetedik évfordulója alkalmából megkérdezett terrorizmus-szakértők véleményéből is kiderül – az al-Káida az elmúlt hét év során kisebb-nagyobb terrorcsoportok egyfajta mozgalmává, szövetségévé vált. Olyan mozgalmommá, illetve szövetségévé,

melynek tagjai 2001. szeptember 11. óta – legalábbis az amerikai *RAND Corporation* szakértői szerint – a világ 18 országában 61 terrorcselekményt követtek el, 629 személy halálát okozva, 3041-et pedig megsebesítve. Az al-Káida mozgalom tagjainak említett terrorcselekményei közül azonban csupán a 2005. júliusi londoni robbantások következtek be az EU területén belül.

Bár az Egyesült Államok vezetett terrorizmus elleni háborúban részt vevő országok politikusai még napjainkban is sokat hivatkoznak a terrorizmusra, vannak már jelei annak is, hogy a politika a korábbiakhoz képest differenciáltabban közelíti meg a problémakört. Az európai országok jelentős része például a 2001. szeptember 11. után újrafogalmazott nemzeti biztonsági stratégiájában, illetve ennek megfelelő dokumentumában még első helyen vagy az elsők között (vagyis az egyik legnagyobb veszélyként) tüntette fel a terrorizmust. Paradox módon még azok is – így például Csehország, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia –, melyek a legkevésbé voltak kitéve e fenyegetésnek. Ráadásul sok más, az említett prioritáslistán szereplő fenyegetéssel, potenciális fenyegetéssel vagy kockázattal szemben a terrorfenyegetettséget felettébb általános formában, az ok részletesebb kifejtése nélkül szerepeltették az említett dokumentumokban. Ezzel azt a benyomást keltik, hogy a legtöbb esetben sokkal inkább a nemzetközi elvárásoknak való megfelelés, egyfajta házi feladat jellegű teljesítési kényszer motiválta a szerzőket, s kevésbé az említett fenyegetésre vonatkozó konkrét vizsgálatok és elemzések eredményei. Az új magyar külkapcsolati stratégia ugyanakkor már érzékelteti, hogy a terrorizmus számos európai országtól eltérő módon érinti

Magyarországot, a készülő nemzeti katonai stratégia pedig így fogalmaz: „a globális biztonságot befolyásoló tényezők közül a Magyar Köztársaság biztonságára potenciális fenyegetést jelent a terrorizmus. Terrortámadások végrehajtása elsősorban a Magyar Honvédség válságkörzetekben szolgálatot teljesítő erői ellen valószínű.” A változás jelének tekinthető a Scotland Yard 2008. júliusi azon bejelentése is, mely szerint a terrorizmus által jelentett fenyegetésnél is nagyobb gondot jelentenek London számára a késsel elkövetett gyilkosságok. A percepció változása a lakosság szintjén még szembetűnőbb: az amerikaiak 2008-ban már csak a tizedik helyre sorolják a terrorfenyegetést az Egyesült Államokat érintő ügyek között, az európaiaknak pedig alig hét százaléka jelölte meg a terrorizmust a félelem legfőbb forrásaként.

Terrorizmus és média

Abban, hogy az al-Káida mozgalommá válhatott, kulcsszerepe van a médiának, amelyhez az új típusú terrorizmust több értelemben is különleges és szoros kapcsolat fűzi. Egyrészt abban az értelemben, hogy e csoportok már a kommunikáció legmodernebb eszközeit (laptop, mobiltelefon, internet) használják fel tevékenységük során. Elég talán arra utalnunk, hogy míg 1997-ben csupán 12 ún. terrorista website-ot tartottak számon a terrorizmussal foglalkozó szakértők, jelenleg az ilyen jellegű weboldalak száma már több ezer. A múlt század utolsó évtizedében a nemzetközi biztonságpolitika színpadára lépő posztmodern terrorizmus képviselői ma már gyakorlatilag a világhálón is képesek terrorista sejteket és merényleteket szervezni. Sőt, egyes

szakértők szerint ma már önmagában a világháló is képes erre, vagyis a több ezer terroristahonlap úgy is képes „dolgozni”, hogy arról eredeti alkotóik nem is tudnak. Aki ugyanis napjainkban merényletet akar elkövetni, hosszabb-rövidebb keresgélés után már gyakorlatilag minden ehhez szükséges információt megtalál az interneten – a házilag elkészíthető robbanószerek receptjeitől kezdve a rejtőzködési és információvédelmi technikákon keresztül egészen a kiképzési útmutatókig (lásd például a *The Mujjahedin Explosives Handbook* vagy a *The Encyclopedia of Jihad* című kiadványokat). A világháló jelentette virtuális infrastruktúra nem csupán globális kommunikációs csatornát biztosít, s nemcsak a személyes kapcsolatot teszi nélkülözhetővé a különböző terroristák és terrorista csoportok között, hanem például a kereskedelmi forgalomban beszerezhető anyagokból és eszközökből összeállítható robbanószerek és szerkezetek elkészítésére vonatkozó kézikönyveivel lényegében kiiktathatóvá teszi a korábban említett hagyományos illegális fegyver- és robbanószercsatornákat is.

Az al-Káida típusú terrorcsoportok által az interneten folytatott propagandatevékenység, az ún. virtuális dzsihád is meglepő újdonságokkal szolgált az elmúlt hét évben. Alig egy évvel az első sokkoló, terroristák által készített kezdetleges felvételek interneten való megjelenését követően Abu Muszab al-Zarkavi Jama'at al-Tawhid wal-Jihad nevű, Irakban tevékenykedő csoportja 2005. június 29-én egy olyan, még a szakértők által is professzionálisnak elismert 46 perces, 150 megabájtos, saját készítésű videófilmet tett fel a világhálóra az Irakban elkövetett merényletekről – *All Religion Will Be for Allah* címmel –, amilyennel korábban soha nem találkoz-

hattunk. Az al-Zarkavi-féle terrorszervezet által fenntartott honlapra látogatók például nem csupán azt dönthették el, hogy a film szélessávú vagy dial-up változatát töltik-e le, de megválaszthatták azt is, hogy a Windows Media vagy a RealPlayer lejátszóval nézik-e meg, vagy egyszerűen letöltik mobiltelefonjukra. Az al-Káida típusú terrorizmus legismertebb figurái közül al-Zarkavi volt az első, aki rendkívül tudatosan – és Oszama bin Ladentől, illetve Ajman Zavahiritől eltérően még az arab médiát is megkerülve –, közvetlenül az interneten keresztül tette közzé egyre rendszeresebbé váló üzeneteit, többek között háromszor is felújított online magazinjában.

Az al-Káida típusú terrorizmusnak azonban mégsem az internet, hanem – miként általában a modern terrorizmusnak – a tömegmédiát biztosítja a legnagyobb publicitást. Pontosan tisztában vannak ezzel a terrorista csoportok vezetői is, akik merényleteik színhelyéül, illetve tárgyául éppen ezért már régóta lehetőség szerint olyan célpontokat választanak, melyek szimbolikájuk vagy jelentőségük miatt a nemzetközi média figyelmének középpontjában állnak. Az al-Káida által képviselt új típusú terrorizmus e tekintetben valójában csupán egyetlen újdonsággal szolgált: olyan merényleteket igyekszik elkövetni, amelyek nagyszámú halálos áldozattal járnak, s így cselekedeteik óhatatlanul a híradók első számú hírévé lépnek elő. Az azonban, hogy e merényleteket (például a World Trade Center, a Pentagon vagy Beszlán esetében), illetve annak következményeit (például Madridban és Londonban) *breaking newsként*, vagyis a merényletek elkövetésével szinte egy időben látja a világ, már nem a terrorszervezetek, hanem napjaink televízióinak és televíziózásának

„az érdeme”. 2001. szeptember 11. után számos szakértő hívta fel a figyelmet arra, hogy paradox módon talán éppen a gyors tájékoztatásra hivatkozó televíziók teszik a legnagyobb szolgálatot a terroristáknak. Nevezetesen azzal, hogy a merényleteknek és következményeiknek, valamint a terrorista csoportok virtuális fenyegetéseinek repetitív bemutatásával generálják, illetve fenntartják nézőikben a terrorizmustól való félelmet, és irreálisan megnövelik a terrorcsoportok, a terroristák, illetve tevékenységük jelentőségét. Bár a nemzetközi média magatartása nem sokat változott, hét évvel a New York-i és washingtoni merényletek után a közvélemény-kutatások – mint azt jeleztük – nem erősítik meg a korábbi szakértői aggodalmakat. Mert bár kétségtelen, hogy az elmúlt néhány év során általában nőtt az elkövetett terrorcselekmények és áldozataik száma, azt azért korántsem állíthatjuk (különösen nem Európában és Amerikában), hogy a lakosság többségének biztonságérzetét a nem állami biztonságpolitikai szereplők e csoportjai befolyásolnák a legerőteljesebben.

Mindez persze korántsem jelenti azt, hogy a terrorizmussal összefüggésben az elmúlt hét év során ne tűntek fel volna nagyon komoly aggodalomra okot adó jelenségek. A 2005. július 7-i londoni merényletek – melyek elkövetői a másfélmilliós nagy-britanniai muzulmán kisebbség második generációs tagjai közül kerültek ki – jó néhány szakértő szerint például igen brutálisan kérdőjelezték meg a nyugati társadalmak eddig követett multikulturális társadalomszervezési gyakorlatát, súlyos és nehezen megválaszolható kérdések egész sorát vetve fel. Vajon jól működik-e az a társadalom, ahol az oktatási és szocializációs rendszer évtizedes tevékenységének eredményét – még ha kis számban

is – „felülírhatja” egy néhány hónapos pakisztáni „vallási kurzus”? Vajon mi az oka annak, hogy a nyugati társadalmak bizonyos szöveteiben a „multikulturális együttélés” nem társadalmi integrációt, hanem társadalmi szegregációhoz vezető egy- más mellett élést jelent? Vajon nem rejt-e ugyanolyan veszélyeket egy kisebbség önszegregációs törekvése, mint a kisebbségnek a többség általi szegregációja? Vajon miként érhető el, hogy az állam biztonságát szavatoló állampolgári lojalitás erősebb legyen az egyéb (például vallási, nemzeti, etnikai vagy különböző politikai) identitások iránti lojalitásnál?

A terrorizmus elleni küzdelemről: olykor tárgyalni kell

Jóllehet a terrorizmus elleni fellépés írá- sunk elején említett felosztását – terrorizmus-elhárítás, terrorizmus-felszámolás, következménykezelés – elméletileg elfogadják a Magyarország szempontjából legrelevánsabb nemzetközi szervezetek, a gyakorlatban jelentős különbségek mutat- hatók ki az Európai Unió és a NATO terrorizmusellenes politikájában.

Mindenekelőtt látnunk kell azt, hogy bár a terrorizmusellenes küzdelem – a fenye- getés jellegéből fakadóan – elismerten nemzetközi keretek között a leghatékonyabb, a tényleges fellépés legfőbb di- menziója még ma is a nemzetállami keret. Nem csupán azért, mert mind a NATO, mind pedig az Európai Unió második (kül- és biztonságpolitikai) és harmadik (bel- és igazságügyi) pillére kormányközi alapon működik, a szintén kormányközi ENSZ pe- dig politikailag erősen megosztott a terrorizmus megítélését illetően, hanem azért is, mert a terrorizmus által leginkább érin- tett, az ellene való küzdelemben legna-

gyobb tapasztalatot felhalmozó, a legfejlettebb védelmi szférával és védelmi intézményekkel rendelkező országok ma még nem szívesen osztják meg információikat és tapasztalataikat a küzdelemben újonnan bekapcsolódó országokkal. Márpedig az információ-megosztás kulcskérdés a terrorizmus elleni küzdelemben.

Ami az Európai Unió terrorizmus elleni fellépését illeti, ez elsősorban az Unión belüli és kívüli bűnmegelőzésre és bűnüldözésre, a terrorizmus finanszírozási lehetőségeinek felszámolására, a terrorakciók következményeinek elhárítására, valamint a terrorizmus táptalaját szolgáló jelenségek kezelésére koncentrál. Ezzel szemben a NATO terrorizmus elleni koncepciója – a szervezet jellegének és az Egyesült Államok szervezeten belüli fokozottabb befolyásának megfelelően – a terrorizmusmal szembeni katonai fellépésre összpontosít.

Bár Washingtonnak ezt az egyoldalú megközelítést lényegében a terrorizmus elleni háború meghirdetésétől kezdve komoly kritikák érik, ismereteink szerint eddig egyetlen kritika sem volt oly erőteljes, mint a RAND Corporation 2008 júliusában megjelentetett *Hogyan végzik a terrorcsoportok? (How Terrorist Groups End?)* című, 225 oldalas vaskos tanulmányában megfogalmazottak. Szerzői – Seth G. Jones és Martin C. Libicki – az 1968 és 2006 között tevékenykedő 648 terrorszervezet profilját, illetve történetét elsősorban arra koncentrálnak vizsgálva meg, hogyan fejeződött be a csoportok és szervezetek tevékenysége, már ha egyáltalán befejeződött. A terrorszervezetek profiljának megalkotásában a szerzők a csoport méretét, gazdasági forrásait, a bázisul szolgáló állam jellegét, a csoport politikai irányultságát és az általa kitzűzött célokat vizsgálták és kategorizálták.

Méret tekintetében – becsült taglétszámuk alapján – tízes (pl. az 1978–1992 közötti Vörös Hadsereg Frakció), százas (például az 1978-ban létrehozott Egyiptomi Iszlám Dzsihád), ezres (pl. az Oszama bin Laden vezette al-Káida) és tízezres (pl. az 1960–1991 között működő Eritreai Felszabadítási Front) nagyságrendű csoportokat különböztetnek meg.

Egy évre vetített gazdasági forrásaik alapján – a Világbank klasszifikációs és számítási módszerét alkalmazva, illetve a terrorcsoport működésének utolsó évét alapul véve – *alacsony bevételű* (875 dollár vagy annál kevesebb), *alsó-közepes bevételű* (875–3465 dollár közötti), *felső-közepes bevételű* (3466–10 725 dollár), és *magas bevételű* (10 725 dollár vagy annál több) terrorszervezeteket különböztetnek meg.

A terrorista csoportok bázisul szolgáló államok politikai berendezkedésének minősítésénél a szerzők a *Freedom House* vizsgálati módszereit és közismert beosztását vették át, *szabad, részben szabad, nem szabad* országokra osztva a szóban forgó államokat.

A terrorcsoportok politikai irányultságára vonatkozóan *vallási, baloldali, nemzeti*, illetve *jobboldali* kategóriákkal dolgoztak, míg politikai céljaikat az alábbi csoportokba sorolták: *rendszeráltás, területi változás, politika megváltoztatása, birodalom létrehozása, társadalmi forradalom*, illetve a *status quo fenntartása*.

Végül a megszűnésükre vonatkozóan az alábbi kategóriákat állították fel: *rendőrségi és titkosszolgálati módszerekkel felszámolt, szétforgácsolódott, politikai eszközökkel felszámolt, győztesként felszámolódott*, s végül *katonai eszközökkel felszámolt terrorcsoportok*.

A *How Terrorist Groups End?* éppen a terrorcsoportok megszűnése tekintetében

fogalmaz meg a jelenlegi washingtoni adminisztráció szemléletétől erősen eltérő következtetéseket. Az 1968 és 2006 között működött 648 terrorcsoport közül időközben megszűnt 404-ből ugyanis 136 forgácsolódott szét önmagától, 114-et számoltak fel politikai eszközökkel (tárgyalás, illetve a normál politikai életbe való bevonás révén), 107-et rendőrségi és titkosszolgálati eszközökkel (vezetőik letartóztatása vagy meggyilkolása révén). 27 csoport aratott győzelmet (vagyis úgy szűnt meg, hogy követeléseit és céljait teljesültek), s csupán 20-at sikerült felszámolni katonai erővel. Ez azt jelenti, hogy a tevékenységüket befejező terrorszervezetek (268) 43 százaléka politikai folyamat, 40 százaléka pedig a rendőri és titkosszolgálati módszerek hatékony alkalmazásának eredményeként szűnt meg. Tíz százalékat minden törekvés ellenére sem sikerült legyőzni, s csupán hét százalékat számolták fel azzal a módszerrel, melyet jelenleg az Egyesült Államok – például az al-Káidával szemben – leginkább favorizál.

Jones és Libicki azt is hangsúlyozza, hogy a politikai eszközökkel való felszámolás elsősorban azoknak a terrorszervezeteknek az esetében volt sikeres, amelyek korlátozott célokkal és követelésekkel léptek fel, amiket erőszakos akciók elkövetése nélkül (vagyis csupán fenyegetéssel párosítva) fogalmazták meg, illetve akkor, ha sikerült tárgyalásokat kezdeményezni a kormányzat és a terrorista csoport között. A terrorcsoportok felszámolása természetesen nem nélkülözheti az erőszakot sem, de Jones és Libicki vizsgálatai egyértelművé teszik, hogy e tekintetben a rendőrségi és titkosszolgálati eszközök a leghatékonyabbak. Elsősorban azért, mert e szervezetek jobban képzettek és felkészültebbek az információszerezés és – a helyi viszonyok jobb ismerete révén – a terrorcsoportok fel-

számolása terén, mint a külső biztonság szavatolására szakosodott haderők. Utóbbiak a nagyobb, jól felfegyverzett és jól szervezett terrorista csoportok ellen vetették be sikerrel, de ebben az esetben is inkább csak kiegészítő jelleggel.

A RAND elemzéséből az is kiderül, hogy a vallási terrorszervezetek felszámolására jóval hosszabb időre van szükség, mint az egyéb csoportok esetében: míg az 1968 óta létező összes terrorszervezet 62 százaléka szűnt meg 2006-ig, a vallási terrorszervezeteknek csupán a 32 százaléka. Igaz ugyanakkor, hogy a vallási terrorszervezetek ritkán érik el kitűzött céljaikat, az 1968 óta megszűntek közül például egyetlenegy sem.

Az elemzés kimutatásai szerint szignifikáns összefüggés mutatható ki a terrorszervezetek nagysága tekintetében: a vizsgált időszakban a tízezres nagyságrendű csoportok 25 százaléka került ki győztesen a kormányzattal folytatott harcából, míg az ezer főnél kisebbek esetében ez jóval ritkább. A tanulmány szerint nem mutatható ki ugyanakkor összefüggés a terrorcsoportok ideológiai motivációja, gazdasági forrásainak nagysága, bázisuk politikai jellege, illetve élettartamuk között. Az élettartam inkább a nagysággal hozható összefüggésbe: a nagyobb létszámú csoportok hosszabb ideig maradnak fenn, mint a kisebb létszámúak. Végül igen tanulságosnak tűnik a terrorizmusellenes küzdelem szempontjából azon terrorcsoportok sorsa is, melyek a fenyegetésen túl erőszakhoz is folyamodtak: ezek 50 százaléka ugyanis a kormányokkal való tárgyalások eredményeként szűnt meg, 25 százalékukat pedig fegyveres úton számolták fel.

Bár a *How Terrorist Groups End?* című tanulmányból a fentieknél jóval több tanulság is levonható, annak jelzésére talán

elégéségesek az általunk kiemelt gondolatok is, hogy a terrorizmus elleni küzdelemhez elengedhetetlen a problémakör eddigiéknél jóval differenciáltabb megközelítése. Még akkor is, ha ennek eredménye-

ként olyan – eleddig a politikusok által hivatalosan tabunak tekintett – elveket kell majd nyilvánosan megkérdőjelezni, sőt időnként megtagadni is, mint „a terroristákkal soha nem tárgyalunk”. ■

Irodalom

- Finel, Bernard I. – Gell, Holly Crystal: Are We Winning? Measuring Progress in the Struggle Against Violent Jihadism. *American Security Project*, September 2008, Report. www.americansecurityproject.org.
- Jones, Seth G.–Libicki, Martin M.: *How Terrorist Groups End? Lesson for Countering al Qa'ida*. Santa Monica, 2008, RAND Corporation, 225 o.
- Musharbash, Yassin: Seven Years after 9/11. How Dangerous Is Al-Qaida? *Der Spiegel*, 2008. szeptember 11.
- Tálas Péter (szerk.): A terrorizmus anatómiája. Budapest, 2006, Zrínyi, 223 o.
- Tálas Péter (szerk.): *Válaszok a terrorizmusra, avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig?* Budapest, 2002, SVKH-Chartapress, 360 o.
- Tálas Péter (szerk.): *Válaszok a terrorizmusra II. A politikai marketing csapdájában*. Budapest, 2006, Mágustúdió, 335 o.
- TE-SAT 2006. EU Terrorism Situation and Trend Report. Hague, Europol, 2007.
- TE-SAT 2007. EU Terrorism Situation and Trend Report. Hague, Europol, 2008.
- The Terrorism Index 2008. *The Foreign Policy*, September–October 2008.
- US 'War on Terror' Has Not Weakened al Qaeda*. Says Global Poll. www.bbc.co.uk/pressoffice/pressreleases/stories/2008/09_september/29_poll.shtml.